

Dr hab. inż. Sławomir Olko, Prof. PŚ
Katedra Zarządzania
Wydział Organizacji i Zarządzania
Politechnika Śląska w Gliwicach

Katowice, 13 lutego 2023

RECENZJA

Pracy doktorskiej mgr Sylwii Łodarskiej pt. „Rola klastrów w rozwoju województwa śląskiego w oparciu o doświadczenia polskie i zagraniczne” napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Marka Barańskiego

Niniejsza recenzja została przygotowana na wniosek Przewodniczącej Rady Naukowej Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego dr hab. Agnieszki Turskiej-Kawy, prof. UŚ oraz zgodnie z umową nr 137120 zawartą w dniu 30.11.2022r. pomiędzy Uniwersytetem Śląskim a autorem recenzji.

Tematyka pracy doktorskiej i jej ogólna charakterystyka

Rozprawa doktorska podejmuje bardzo istotne zagadnienie w dziedzinie nauk społecznych oraz praktyki rozwoju regionu, jakim jest określenie roli klastrów w rozwoju regionu. W szczególności w rozprawie doktorskiej analizie poddano rolę klastrów w rozwoju województwie śląskim, uwzględniając kontekst doświadczeń polskich i zagranicznych. Zainteresowanie naukowców tematyką klastrów w ostatnich latach spada, podobnie instrumenty wsparcia klastrów w ramach polityki gospodarczej i polityki wsparcia innowacji w Europie i w Polsce są w mniejszym stopniu wykorzystywane niż w poprzednim dziesięcioleciu, czyli okresem 2010 – 2020, w którym klastry były najbardziej wspierane. Niemniej idea rozwoju opartego na współpracy, która jest istotą polityki klastrowej jest podejściem uniwersalnym i będzie najprawdopodobniej przedmiotem przyszłych badań w dziedzinie nauk społecznych, również w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Z tych względów oceniam wybór tematu pracy oraz sposób jego sformułowania bardzo pozytywnie.

Tematyka roli klastrów mieści się w ramach dyscypliny nauki o polityce i administracji. Polityka gospodarcza, a w szczególności prowadzona w jej ramach polityka innowacyjna prowadzona w Polsce oraz krajach UE polega na tworzeniu sprzyjających warunków zwiększających konkurencyjność i innowacyjność

gospodarki. Wymaga to decyzji o charakterze administracyjnym i politycznym. Poznanie mechanizmów decyzyjnych związanych z wykorzystaniem stosunkowo nowej formy współpracy międzyorganizacyjnej jaką jest klastr jest zatem obszarem badawczym w naukach o polityce i administracji. Nazwiska J. A. Schumpetera prekursora wiedzy o innowacjach oraz A. Marshalla – teoretyka *industrial districts*, są często cytowane zarówno w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości jak i nauki o polityce i administracji.

Praca doktorska liczy 254 strony i składa się z dziesięciu rozdziałów, bibliografii (oznaczonej jako rozdział 11) oraz Aneksu (rozdział 12), w którym zamieszczono spis tabel, spis wykresów oraz dwa narzędzia badawcze: kwestionariusz skierowany do kluczowych osób związanych z tematyką klastrów (podrozdział 12.3) oraz kwestionariusz wywiadu z interesariuszami klastrów (rozdział 12.4). Na końcu pracy zamieszczono streszczenie w języku polskim i angielskim oraz oświadczenie Autorki pracy. Na stronach od 5 do 19 przedstawiono koncepcję pracy – rodzaj rozbudowanego konspektu pracy doktorskiej, który zawiera wstęp, cel pracy, tezę, pytania badawcze oraz metody i narzędzia badawcze. Ta część pracy posiada numerację poza przyjętą strukturą pracy, co daje wrażenie pewnego nieuporządkowania, bowiem pierwszy rozdział następuje po omawianej części. Dobrą praktyką jest umieszczanie wstępu bez numerów, w którym przedstawiane są omawiane elementy dysertacji.

Pierwszy rozdział przedstawia analizę literaturową oraz dyskusję podstawowych kategorii analizowanych w pracy: klastr (oraz pojęcia podobne i pokrewne) oraz kapitał społeczny. Przedstawiono również historyczną analizę wykorzystania koncepcji klastrów (Podrozdział 1.2. na s. 26-28) oraz dyskusję zagadnień związanych z istotą klastra takich jak aktorzy klastra, relacje w klastrze oraz zjawisko kooperacji. Rozdział pierwszy kończy podsumowanie przeprowadzonych analiz literaturowych. Zastosowana metoda analizy literatury nie ma charakteru systematycznego – nie zastosowano analiz bibliometrycznych, co przy dosyć dużej liczbie literatury na temat klastrów byłoby wskazane. Analiza literaturowa nie ma również charakteru krytycznego – autorka pozytywnie przyjmuje przedstawiane definicje i koncepcje.

Zakres wykorzystywanej literatury jest jednak właściwy. W mojej ocenie autorka odnosi się do najważniejszych podejść opisywanych w literaturze polskiej i światowej.

Rozdział drugi stanowi analizę typologii klastrów. Opisane również tendencje rozwoju klastrów społecznych, umieszczonych również w wybranej technologii. Podjęto próbę przedstawienia koncepcji wybranych podmiotów, opartych na typologiach teoretycznych.

Rozdział trzeci stanowi opracowanie zagadnień związanych z wpływem rozwoju klastrów na region i jest odzwierciedleniem badań ankietowych, odnoszącym się do pola badawczego, przedstawionego w rozdziale czwartym.

Rozdział czwarty przedstawia wyniki badań własnych autorki dotyczących roli klastrów w rozwoju regionu. Przedstawiono wyniki w ujęciu tematycznym, dotyczącym: roli klastrów w rozwoju konkurencyjności pojedynczej organizacji (rozdział 4.1.), dynamizacji uczestników klastra poprzez wsparcie ich rozwoju (rozdział 4.2), roli klastrów rozwoju edukacji, kształceniu i nowych kwalifikacji w województwie śląskim (rozdział 4.3.) oraz roli klastrów w rozwoju innowacji i działań badawczo-rozwojowych w województwie śląskim. Każdy z rozdziałów odnosi się do wyników badań i zawiera podsumowanie.

Rozdział piąty wykorzystuje również przeprowadzone wyniki badań do określenia roli klastrów w budowaniu współpracy, komunikacji i zaufania.

W rozdziale szóstym przedstawiono wyniki badań odnoszące się do roli klastrów w rozwoju branżowym, ponadregionalnym i międzynarodowym.

Rozdział siódmy odnosi się do wpływu pandemii COVID-19 na funkcjonowanie przedsiębiorstw w ramach klastrów oraz na miejsca pracy w podmiotach zrzeszających klastry.

Ósmy rozdział podejmuje próbę określenia roli klastrów w rozwoju regionu w kontekście współpracy z władzami regionalnymi. W tym rozdziale również wykorzystano i omówiono wyniki przeprowadzonych badań bezpośrednich.

Rozdział dziewiąty zawiera wnioski i rekomendacje, podczas gdy w rozdziale dziesiątym znajduje się zakończenie.

Strukturę pracy oceniam ogólnie pozytywnie, zwłaszcza podział tematyczny prezentowanych zagadnień określających rolę klastra w poszczególnych obszarach rozwoju regionu.

Metoda badań

Zaproponowana metoda badań wykorzystywana w pracy doktorskiej opiera się na trzynastu pytaniach badawczych, celach (celu głównym oraz celach szczegółowych), tezie pracy oraz sześciu hipotezach badawczych. Hipotezy przedstawione na s. 18 zostały określone jako hipotezy pomocnicze, co można odczytać, że mają one mniejsze znaczenie od tezy pracy ma której spoczywa główny ciężar wkładu poznawczego.

Centralnym elementem zastosowanej metody jest teza pracy sformułowana w następujący sposób:

„Powstawanie i funkcjonowanie klastrów oraz inicjowanie procesów klastrotwórczych przyczynia się do rozwoju regionu i umacniania pozycję rynkową przedsiębiorstw funkcjonujących w regionie.”

Hipotezy, pytania badawcze oraz cele są powiązane ze sformułowaną tezą pracy stanowiąc uszczegółowienie zagadnień związanych z rolą klastrów w rozwoju gospodarczym regionu.

Głównym narzędziem badawczym, w szczególności wykorzystanym do weryfikacji hipotez badawczych jest kwestionariusz ankiety. Ponadto przeprowadzono wywiady bezpośrednie wśród przedstawicieli kierownictwa klastrów i koordynatorów klastrów.

Głównym mankamentem przedstawionych badań kwestionariuszowych jest brak określenia metody doboru próby oraz charakterystyki doboru próby. Na stronie 15 czytamy, że ankiet było łącznie 150 oraz, że skierowane były do: *„działaczy klastrów województwa śląskiego oraz instytucji wspierających i współpracujących z nimi. Wśród nich znaleźli się: administratorzy, animatorzy i brokerzy, przedstawiciele uczelni wyższych, instytucji naukowo-badawczych, jednostek samorządu terytorialnego, przedstawiciele firm MMŚP i dużych firm.”* (s. 14 i 15). Nie wyczerpuje to jednak charakterystyki doboru próby, nie przedyskutowano również ograniczeń badawczych związanych z doбором próby. Dobrą praktyką dotyczącą analizy wyników badań jest wskazywanie dla

każdej analizie wielkości próby (n), co pozwala na odniesienie liczby obserwacji do liczebności badanej próby. Tymczasem w prezentowanych wynikach dominują tylko zestawienia procentowe uzyskanych wyników. Kwestionariusz badawczy (Załącznik 1, s. 247) pozwalał na określenie organizacji, którą reprezentował respondent (pytanie 1) oraz typ klastra, w który zaangażowana jest organizacja w której respondent pracuje. W pracy nie przedstawiono charakterystyki respondentów wykorzystujących te pytania oraz nie przedstawiono analizy odpowiedzi według kategorii wynikających w tych pytań. Jest to niewątpliwie niewykorzystanie dużej szansy i możliwości analizy zależności pomiędzy zmiennymi.

Drugim zastosowanym narzędziem badawczym jest kwestionariusz wywiadu skierowanego do interesariuszy klastrów, którego pytania zaprezentowano w Załączniku 2 (s. 254-255). Również w tym przypadku nie jest określony sposób doboru próby oraz charakterystyka respondentów.

Bardzo pozytywnie oceniam konstrukcję metody badawczej, w której w pierwszej fazie, na podstawie analiz literaturowych oraz przykładów praktycznych funkcjonowania klastrów na całym świecie określone są możliwe obszary w jakich klastry odgrywają rolę w rozwoju regionu, a następnie w badaniach bezpośrednich określa się czy w tych obszarach klastry taką rolę pełnią oraz w jaki sposób to robią. Przyjęcie takiej procedury badawczej wymagało stworzenia własnego narzędzia badawczego do badań bezpośrednich w postaci kwestionariusza ankiety (badania ilościowe) oraz kwestionariusza wywiadu. Pozytywnie oceniam przygotowanie tych narzędzi badawczych, których treść bazuje na przesłankach określonych w części teoretycznej pracy oraz pytaniach badawczych.

Krytycznie oceniam jednak sposób przeprowadzenia analiz badań ilościowych. Mankamenty, które w tym zakresie się pojawiły ogólnie dotyczą braku zastosowania statystycznych metod analizy danych, a w szczególności:

1. braku weryfikacji czy zmienne losowe mają rozkład normalny (testowanie normalności rozkładu),
2. braku analizy trafności i rzetelności badań ilościowych oraz szacowanych błędów systematycznych i przypadkowych,

3. braku zastosowania hipotez dotyczących istnienia zależności pomiędzy zmiennymi - wszystkie sformułowane hipotezy dotyczą spodziewanych wyników badań,
4. braku weryfikacji wielkości próby.

Na podstawie opisu przeprowadzonych badań ilościowych można stwierdzić, że uzyskane wyniki pozwalały na przeprowadzenie powyższych analiz. Jedynym pozytywnym aspektem braku analiz statystycznych jest uproszczenie opisów wyników badań w pracy doktorskiej. Otrzymujemy jednak wyniki o nieznannej wiarygodności.

W przeprowadzonych badaniach wykorzystujących kwestionariusz ankiety nie ma konsekwencji w stosowaniu skali Likerta. Np. wynik odpowiedzi przedstawiony na wykresie 14, s. 154 wskazuje, że zastosowano skalę nominalową (Tak, Nie. Trudno powiedzieć), tymczasem w pytaniach o ocenę respondentów powinna być stosowana skala przedziałowa (np. skala Likerta), która daje więcej możliwości analizy wyników.

Ogólnie oceniam zastosowaną metodę jako właściwą i mieszczącą się w dziedzinie nauk społecznych. Przygotowanie metody oraz zrealizowanie badań empirycznych świadczy o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez doktorantkę.

Błędy redakcyjne

Wśród błędów redakcyjno-edytorskich zwracam uwagę na następujące:

1. Przymiotnik „teoriopoznawczy” odnoszący się do celów lub badań jest pisany bez łącznika (s. 17, s. 23). W innych miejscach autorka używa go poprawnie (s. 10, 201, 256).
2. Niewłaściwe cytowanie pozycji literatury:
 - s. 20, przypis 32 - K. Miszczak *Rola klastrów w rozwoju innowacyjności i konkurencyjności polskich regionów*. Nie podano nazwy czasopisma, tomu i numerów stron (Studia. Polska Akademia Nauk. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, tom 131, 2010, s. 52-60).

- s. 38, przypis 138, Ekspertyza ... - podany link jest niewłaściwy. Właściwe odwołanie powinno być do zasobów UM Województwa Śląskiego (<https://ris.slaskie.pl/file/download/318>)

Wskazane błędy redakcyjne mają drugorzędne znaczenie dla ogólnej oceny pracy.

Pytania do Doktorantki i konkluzja recenzji

Wskazane przeze mnie uwagi krytyczne dotyczące metodyki badań oraz sposobu prezentacji wyników badań, nie są powodem aby w całości uznać pracę za niespełniającą wymagania ustawowe dotyczące rozpraw doktorskich lub nie dopuścić pracy do publicznej obrony. Traktuję je jako mój merytoryczny wkład do dyskusji podczas jej publicznej obrony.

Z przedstawionych przeze mnie uwag krytycznych wynikają następujące pytania do Doktorantki:

1. Jaką metodę doboru próby zastosowano w badaniu kwestionariuszowym? Jakie są ograniczenia badawcze związane z charakterystyką próby badawczej?
2. Kto uczestniczył w wywiadach bezpośrednich wśród przedstawicieli kierownictwa klastra i koordynatorów klastra? Czy na tej podstawie możemy formułować wnioski dotyczące roli klastrów w rozwoju regionu?
3. Czy na podstawie przeprowadzonych badań możemy stwierdzić jak zmieniło się postrzeganie polityki klastrowej od początku XX wieku? Czy postulowane przez Ch. Ketelsa¹ polityka oparta na klastrach (cluster-based economic policy) jest realizowana obecnie w województwie śląskim?

Praca doktorska Pani mgr Sylwii Łodarskiej w bardzo ciekawy sposób odpowiada na pytania dotyczące roli klastrów w rozwoju regionu. Przeprowadzono szerokie badania literaturowe oraz analizę praktycznych przykładów wykorzystania klastrów w polityce rozwoju regionu różnych krajów. Najbardziej wartościową częścią pracy są przeprowadzone badania bezpośrednie z przedstawicielami środowisk

¹ Ketels, Ch. (2003) The Development of the cluster concept - present experiences and further developments. NRW conference on clusters, Duisburg.

gospodarczych, naukowych i administracyjnych województwa, które pozwoliły na sformułowanie praktycznych rekomendacji wykorzystania klastrów w polityce regionalnej.

Recenzowana praca spełnia wymagania określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytułach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DzU nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (DzU 2018, poz. 1669). W szczególności stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie nauki o polityce i administracji oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z powyższym moja ocena pracy doktorskiej mgr Sylwii Łodarskiej jest pozytywna, wnioskuję o jej przyjęcie oraz dopuszczenie do publicznej obrony.

